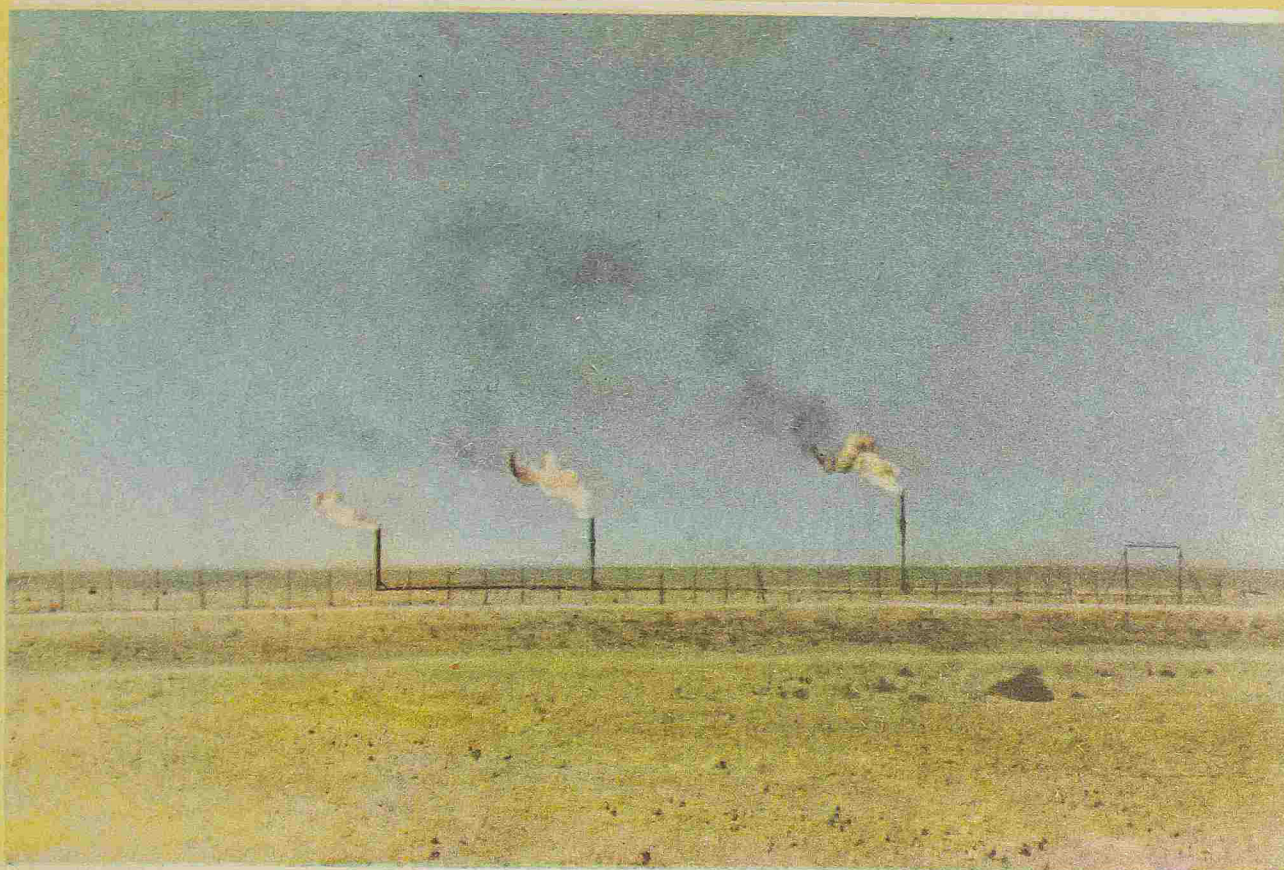
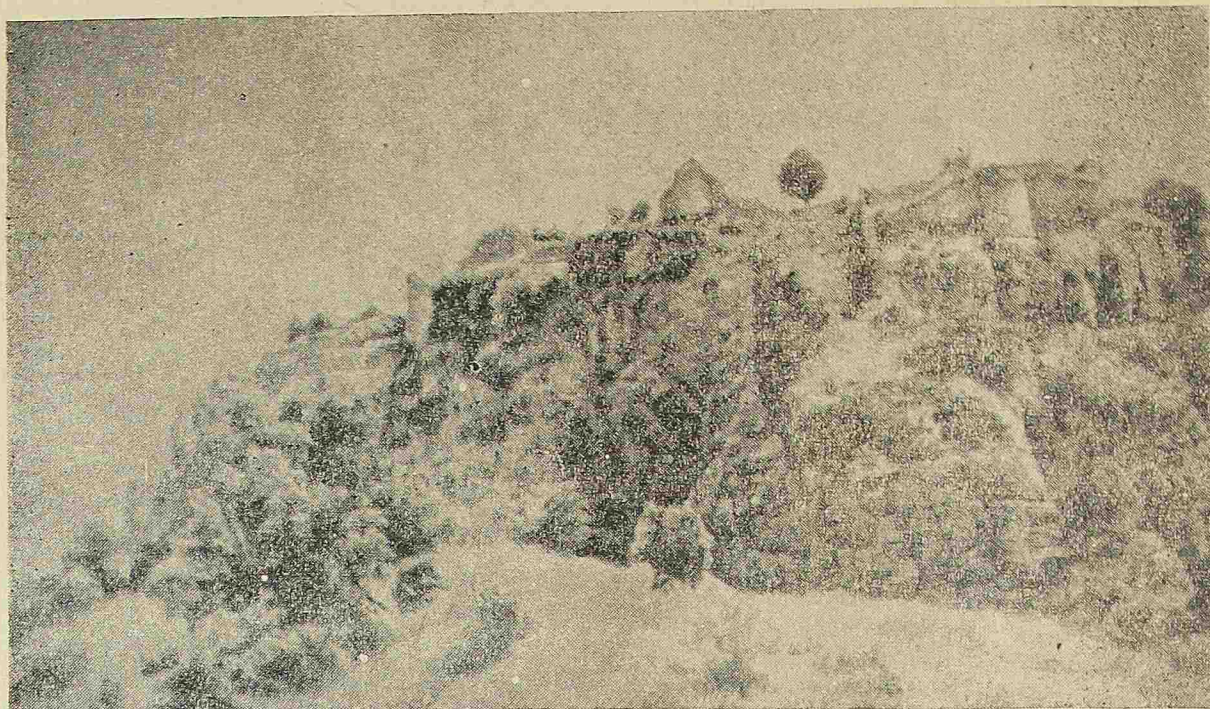

ENM *by* **hāyat** **4** **1969**

Шәкилдә: Лев галасынын үмуми көрүнүшү.

Кәлбәчәрин Абидәләри

НАҒЫЛЛАРДАН ешитмишик ки, гушлар, һејванлар, һәтта сулар белә дил ачыб данышмыш, дашларын «данышмасы» исә инсана даһа гәрибә кәлмишдир.

Лакин инсан зәкасы һәр шејә гадирдир. Бу зәка артыг мин илләрдән бәридир ки, һәр нөв дашлары «данышдыра» билир. Белә дашлардан дүнјанын һәр јериндә олдуғу кими, бизим Кәлбәчәр рајонунда да аз дејилдир.

Рајонун әразисиндә узаг кечмишләрин јадикары олан бир чох тарихи абидәләр вардыр. Бунлардан 4 гала, ибадәткан, 3 жүксәк гараулхана гапысы, бир нечә көрпү галығы вә кәнд харабалары мөвчуддур.

Һәмин тарихи абидәләр һаггында гыса да олса мәлүмат вермәклә Кәлбәчәрин кечмишини өјрәнмәк охучу үчүн марағлы оларды.

ЛЕВ ГАЛАСЫ. Бу гала Лев чајынын орта ахынында, дәниз сәвијјәсиндән 1.850 метр жүксәкликдә, дөрд тәрәфи сәрт гајалыгларла әһатә олунмуш дүзәнликдә салынмышдыр. Галанын дахили һиссәси үч һектара јахын саһәни әһатә едир.

Галадан шимал-шәргдә, Ганлыкәндә доғру дар бир кечид вардыр. Гала ики јашајыш мәнтәгәсиндән ибарәтдир. Биринчи гала гапысындан 100 метр ичәридә икинчи гала гапылары вә диварлары вардыр. Чөлдәки галанын јалныз бир гапысы, ичәри галанын исә бир бөјүк, орта вә ики кичик јан гапылары вардыр. Ичәри галанын кичик гапыларындан һәмишә истифадә олунмурмуш, орта бөјүк гала гапысы исә бајрам күнләри вә рәсми мәрәсимләрдә ачыг олармыш.

Ичәри галанын ортасындакы меј-

данда дар ағачы, чәнуб һиссәнин күнч тәрәфиндә исә бир отагдан ибарәт тәк адамлыг душтағхана камералары көрүнүр. Галада диаметри 1—3 метр олан сәрт вулканик сүхурлу дәрин гујулар чапылмышдыр. Бу гујуларын бәзиләриндә әрзаг маллары, бәзиләриндә исә су еһтијаты сахланармыш. Гујуларын диварларындакы әһәнкдән олан нарын палчыглы суваглар индијә гәдәр галмагдадыр.

Галанын шәрг, шимал-гәрб вә чәнуб һиссәләриндә һүндүр бүрчләр вә мазғал јерләри вардыр. Чөлдәки галанын гапысында һәм ичәри, һәм дә чөл тәрәфдән көзәтчи мәнтәгәләри көрүнүр.

Лев галасынын ичиндән Лев чајына кечән кизли тунел—су јолу вардыр. Бу јолдан тәһлүкәли вахт-

ларда—чөл гала гапылары баглы олдуғу заман истифадэ едилирди.

УЛУХАН ГАЛАСЫ. Бу гала Тэртэрчајын сағ јамачында, Улуханчајын Тэртэрэ төкүлдүјү јердэдир. Онун дөрд тэрэфи 40—50 метр һүндүр гајаларла эһатэ олунмушдур. Дәниз сәвијјәсиндән 1.650 метр јүксәкликдә олан бу гала IV дөврүн вулканик лава өртүјүнүн үстүндә олуб ени 100—200 метр, узунлуғу исә 500—600 метрлик бир саһадә јерләшир. Галанын шимал һиссәсиндә 20 метр һүндүрлүкдә олан бүрч вә галанын әсас кирәкәк гапысы вардыр. Бу галанын да тикилиш формасы о бири галаларда олдуғу кими ејнидир. Белә ки, галадан һәм гәрбә—Тэртэрэ, һәм дә шәргә — Улуханчаја тунел—су јолу вардыр.

ЗИВЕЛ ГАЛАСЫ. Бу гала Тэртэр чајынын јухары һиссәсиндә, дәниз сәвијјәсиндән 2.200 метр јүксәкликдәдир. Галанын үч тэрэфи 40—50 метр һүндүрлүкдә олан гајалыгдан ибарәтдир. IV дөврүн вулканик јайласында јерләшән бу галаја чәнуб вә чәнуб-шәрг тэрәфдән кедиш-кәлиш јолу вардыр. Галанын үмуми саһәси о бири үч галанын һәр биринин саһәсиндән бөјүкдүр. Зивел галасынын чәнуб тэрәфдән — Гараханчаја вә шимал тэрәфдән исә Тэртэрчаја јахын кизли тунел — су јолу вармыш.

Зивел галасындан Зар вә Вәнк кәндләринә 2 километрлик јол вардыр. Дејиләнә көрә, кәндлиләр тез-тез галадакы ибадәткаһа кәләрләримеш. Буну һәммин јердә олан мүхтәлиф нахышлы јазылы дашлардан ајдын көрмәк олар. Вәнк кәндиндәки ибадәткаһлар дағылмыш, Зар-

дакы тикилиләрин бәзиләри исә индијәдәк галмышдыр.

ГАЗЫХАН ГАЛАСЫ. Бу гала Тутгучајын голу олан Газыханын сол саһилиндә, һәр тэрәфи гајалыларла эһатэ олунмушдур. Дәниз сәвијјәсиндән 2.300 метр јүксәкликдә олан бу гала 55—60 дәрәчәли бир дағын јамачында тикилмишдир.

Галанын гапылары шимали-шәргә ачылмыш, галаја кириш јолу да бурадан олмушдур. Гала диварларынын галынлығы 2 метрә, һүндүрлүјү исә 10—15 метрә јахындыр.

Мәндил дағындан Газыхан галасына су кәмәри вармыш. Галадан һәм шәргә — Газыханчаја вә һәм дә гәрбә — Калафалыгчаја тунел—су јолу вармыш.

ВӘНК. Бу мәнтәгәнин әтрафы гала олмаса да бурада, индијә кими јахшы сахланылмыш дини тикиләр, ајры-ајры биналар вә с. харабалыглар вардыр.

Јухарыда гејд етдијимиз абидәләрдән башга һәлә о вахт мәнтәгәләр арасында јоллар вә көрпүләр вармыш. Тэртэрчајын, Лев вә Тутгу чајларынын мүхтәлиф јерләриндә раст кәлдијимиз көрпү галыгла-ры вә јол һөркүләри буну сүбүт едир. Һазырда Зар, Чәпли, Шапылар, Кештәк, Фәталлар, Октјабр вә с. кәндләрдәки гәдим дини мәнтәгәләр, һабелә Маһраса, Хос мешәләриндәки бөјүк гәдим харабалар инди дә галмагдадыр.

Бөјүк үрәк ағрысы илә демәлијик ки, узун әсрләрдән бәри гапылары бағлы олан бу дәфинәләрин ачары һәлә дә тапылмыш.

Идрис ВЕРДИЈЕВ,

Қалбәчәр. Гәсәбә орта мәктәбинин мүәллими

Палыдлар охујур

Әли ТУДӘ

Палыдлар дүзүлүбдүр
Јолларда гатар-гатар...
Әли мави үфүгә,
Башы зирвәјә чатар.
Будагларда ешилән
Думанлар палтарыдыр.
Гајадан,

дағдан ағыр

Сүкуту вүғарыдыр!

Јашыл сачлы палыдлар
Јолларын чәлалыдыр!

Ана торпағымызда
Икидлик тимсалыдыр!

Бә'зән амансыз туфан

Төкәр јарпагларыны.

Бә'зән одлу илдирым

Гарсар будагларыны.

Палыдларын көвдәси

Дөнсә дә сылдырыма,

Јенә мејдан охујар

Туфана, илдирыма...

Бә'ли! туфан, илдирым

Бурда һачаланарлар.

Палыдларын дөшүнә—

Дәјиб парчаланарлар.

Дејирләр ки, бир заман

Гәһрәман шәһидләри,

Вәтән уғрунда өлән

Шәһрәтли икидләри,

Вабалар палыдларын

Дибиндә басдырарды.

Адларыны палыдын

Дөшүндә јаздырарды.

Инди доғма чөлләрдән

Әл-ајағ чәкиләндә,

Көјдәки ағ улдузлар

Сулара төкүләндә,

Палыдлар јоллар үстә

Санкы нәғмә охујур.

О мәрдләрә нәғмәдән

Санкы чәләнк тохујур.

Көз јашы төкмәсә дә

Көјрәлир сәрт палыдлар.

Јаныглы тара дөнүр

Кечәләр мәрд палыдлар.

Санкы јашыл јарпаглар

Титрәјән әлләридир.

Санкы узун будаглар

Кәрилән телләридир.

Һансына вәтән меһи

Дәјирсә мизраб кими,

Будаглар далға-далға

Сәсләнир рүбәб кими.

Сонра сәһәрә гәдәр

Улдузлу көјнәк кејир.

Мүбаризә, көзәллик,

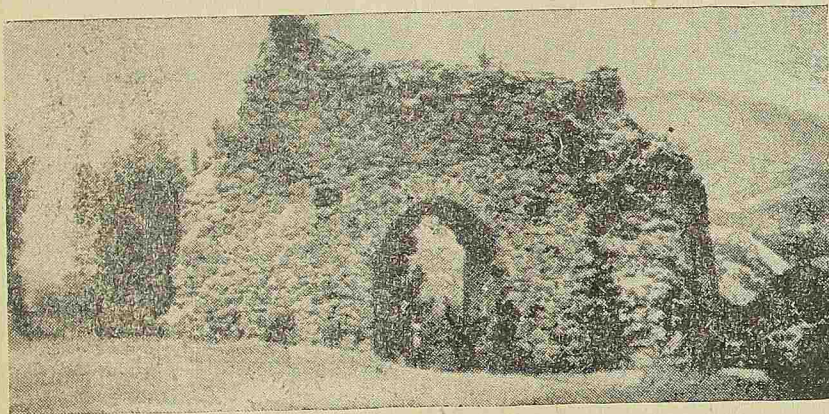
Һәјат нәғмәси дејир...

Санкы әчдадымызын

Һәјкәлидир палыдлар,

Санкы кәнчилијимизин

Тәмәлидир палыдлар!

Шәкилдә: Зивал галасына кириш јолларындан бири.

Фотолар мүәллифиндир.